فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی
Human Sciences Research Journal
دوره چهارم، شماره ۳۲، زمستان ۱۳۹۹، صص ۲۴۶-۲۳۱
New Period 4, No 32, 2021, P 231-246
شماره شاپا (۲۴۷۶-۷۰۱۸) ISSN (2476-7018)

ظرفیت‌های ژئوتوریسمی شهرستان ملکان و لزوم برنامه‌ریزی راهبردی توسعه

علی راثی
دانشجوی دکترای جغرافیای سیاسی

چکیده
شهرستان ملکان به عنوان یکی از مهمترین مراکزدارای جاذبه‌های توریستی در منطقه شمال غرب کشور ایران دارای پتانسیل‌ها و جاذبه‌های متعدد توریستی است که لازمه بهره‌وری مناسب ازاین جاذبه‌ها، شناسایی و معرفی درست آنها را دو چندان کرده است گردشگری بر مبنای طبیعت، اکوتوریسم و توسعه توریسم ماجراجویانه، امکان ایجادتوریسم علمی- ورزشی و فرهنگی را فراهم می‌سازد که می‌تواند جاذب بسیاری از علاقه‌مندان به طبیعت و تاریخ باشد. در این پژوهش به روش تحلیلی- توصیفی و بهره‌گیری از مشاهدات میدانی و اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی به بررسی قابلیت‌ها و محدودیت‌های محیطی- گردشگری شهرستان ملکان پرداخته شده است و نتیجه مطالعه نشان داد که شهرستان ملکان پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های توریستی و گردشگری از توان بالای گردشگری در سطح منطقه و ملی برخوردار است.
واژه‌های کلیدی: گردشگری، ژئوتوریسیم، گردشگری جغرافیایی، شهرستان ملکان

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

مقدمه

امروزه ژئوتوریسم یا گردشگری جغرافیایی، یکی از مهمترین و جدیدترین شاخه‌های و شاخه‌ای از گردشگری مناطق طبیعی و شکلی از گردشگری پایدار محسوب می‌شود. این شکل گردشگری به واسطه برنامه‌ریزی مناسب و شناخت مزیت‌ها و محدودیت‌ها، می‌تواند نقش مهمی در توسعه ملی و تنوع بخشیدن به اقتصاد منطقه داشته باشد. در این راستا غارآبی بنائم در شهرستان ملکان علیرغم شناسائی‌ها وبررسی اولیه آن در بیش از سه دهه اخیر، تاکنون از اقدامات اکتشافی کارشناسانه و راهبردی جهت بهره‌برداری توریستی محروم بوده و در صورت انجام اطلاعات محدودی از آن منتشر شده است این در حالی است که گشایش این غار و بهره‌برداری ترویستی از آن می‌تواند نقش مهمی درتوسعه گردشگری، ایجاد اشغال و ایجادهسته بوم‌گردی منطقه‌ای باتوجه به مجاورت و نزدیکی آن با دیگرمناطق گردشگری همچون منطقه گردشگری علی‌ابن‌ابی‌طالب در آقمنار، چشمه آرپا دره سی در روستایی به همین نام، تپه‌های باستانی لیلان در کنار طبیعت بکر و زیبای روستای باباقاضی، گوزلو و. . در کنار پل دختر و چشمه آبی «شورسو» و دیگر مناطق زیبای گردشگری درشهرستان ملکان[1]ایجاد کند.

محدوده مورد مطالعه

شهرستان ملکان با وسعتی معادل ۱۰۰۶/۸۷ کیلومتر مربع۲/۲۱ درصد از کل مساحت استان آذربایجان شرقی را به خود اختصاص داده است و از این لحاظ رتبه شانزدهم را در بین شهرستان های استان دارا می باشد. این شهرستان از نظر مختصات جغرافیایی در عرض شمالی ۳۶ درجه و ۵۷ دقیه الی ۳۷ درجه و ۱۷ دقیقه و در طول شرقی ۴۵ درجه و ۵۵ دقیقه الی ۴۶ درجه و ۲۶ دقیقه قرار گرفته است و از سمت شمال و شمال شرق با شهرستان مراغه، از جنوب با استان آذربایجان غربی واز شمال غرب با شهرستان بناب هم جوار می‌باشد. (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی آ. ش، ۱۳۸۵: ۱)

این‌شهرستان‌که دارای سه شهر ملکان، لیلان و مبارک شهر و پنج دهستان و ۸۴ روستا به مرکزیت شهر ملکان است پیشینه تاریخی طولانی داشته و به دلیل آب و هوا و موقعیت گذرگاهی مناسب، از گذشته‌های دور مسکن اقوام مختلفی بوده‌است؛ به‌طوری که از ۶ هزار سال پیش از میلاد، روستاهای عباس‌آباد و قوریجان از اصلی‌ترین سکونتگاه‌های این منطقه به‌شمار می‌رفته است. از سوی دیگر مجاورت ملکان با منطقه تاریخی لیلان، به اهمیت و جایگاه تاریخی آن افزوده است. در بررسی مسایل تاریخی شهر باستانی گنزک و آتشکده تاریخی آن، که توسط مورخان یونانی انجام گرفته، به مکانی در این دشت اشاره می‌شود که به احتمال قوی همان دشت لیلان است. (سرفراز، ۵۵)

۱. شهرستان ملکان با بیش از ۱۶۰هزار نفر جمعیت در ۱۵۵کیلومتری تبریز مرکز استان آذربایجان شرقی واقع شده است.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

تالاب عباس‌آباد (عباس‌آباد گلی) از ۵ تا ۶ هزار سال پیش از میلاد تا دوره اخیر، قدمت ۷ هزار ساله سفالینه‌های یافت‌شده از تپه‌های روستای بایقوت، قدمت۵ هزار ساله خیش‌های پیداشده در این منطقه نشان از قدمت دیرینه زیست و وجود تمدن‌های مختلف در این منطقه بوده است که از میان آنها می‌توان به سومرها، ایلامی‌ها، هوری‌ها، آراتتاها، کاسسی‌ها، قوتتی‌ها، لولوبی‌ها، ایشغوزها (ایسکیت‌ها)، مانناها، گیلزان‌ها، کاسپی‌ها و . . . اشاره کرد که زبان تمامی آنها التصاقی و جزو خانوادهٔ زبان‌های اورالیک – آلتاییک که ترکی امروزی نیز منتسب به آن است، اشاره کرد این تمدن‌ها به اقوام پروتوترک شهره‌اند. از این میان سومری‌ها، ایلامی‌ها و هوری‌ها اقوامی بودند که اولین تمدن‌ها و مدنیّت‌ها را روی زمین بنا نهاده‌اند و اولین خط و کتابت را ایشان اختراع و به بشریت هدیه نموده‌اند.

طبق نظرمورخان و شرق‌شناسان آذربایجان جز نخستین زیستگاه‌های بشری بوده است و آذربایجان از حدود هفت هزار سال قبل جایگاه تمدن‌های نامبرده می‌باشد. کشفیات یک هیأت باستان‌شناسی آمریکایی – ایرانی در تپهٔ حسنلوی نقده تحت رهبری (رابرت دالسون) حقایقی را به اثبات رساند. بعد از تحقیقات فراوان، تاریخ این منطقه را به ده دوره تقسیم کرد که اولین دوره حدود ۶۰۰۰ سال قبل از میلاد و چهارمین دوره مربوط به ۱۳۰۰ سال قبل از میلاد تا ۸۰۰ سال قبل از میلاد می‌باشد. که اولین دوره مربوط به هوری‌ها و آخرین دوره مربوط به مانناها می‌باشد. با توجه به قرار گرفتن منطقه‌ی ملکان در این حوزه‌ی جغرافیایی و وجود نام تاریخی هوریلر بروی یکی از روستاهای ملکان به ارتباط این تمدن‌ها با تاریخ منطقه می‌توان پی برد (راثی، ۱۳۹۵: ۲۵).

از منظر جغرافیایی نیزشهرستان ملکان دارای دو بخش کوهستانی عمدتا در شرق این شهرستان با محوریت دو رشته کوه به نام آغلاغان و باباگورگور و مناطق غربی شهرستان در قالب جلگه‌ای هموار و رسوبی می‌باشد که تا ساحل جنوب شرقی دریاچه ارومیه کشیده شده است. این شهرستان با وسعت ۱۰۰۷ کیلومتر مربع (۲. ۲ درصد مساحت استان) در ۱۵۰ کیلومتری تبریز واقع شده و از سمت شمال با شهرستان‌های بناب و مراغه، از سمت شرق با شهرستان مراغه و از سمت غرب و جنوب با استان آذربایجان غربی هم‌مرز است. آب و هوای ملکان عمدتاً تحت تاثیربادهای آسیای مرکزی (سیبری)، اقیانوس اطلس، دریای سیاه، دریای مدیترانه و دریای خزر قرارمی‌گیرد. این جریانات در پاییز، بهار و زمستان ریزش باران‌های منطقه‌ای را موجب می‌گردندکه مقداری از نزولات زمستانی آن به صورت برف می‌باشد. بارندگی منطقه ملکان مدیترانه‌ایی است و بیشترین مقدار بارش در ماه‌های فروردین، اردیبهشت، آبان، آذر و اسفند می‌باشد که میانگین سالانه درازمدت آن ۲۷۳/۵ میلیمتر برآورد شده است. . (چراغی، ۱۳۹۱: ۴۸)

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

مبانی نظری

ژئوتوریسم

ژئوتوریسم از ترکیب واژه‌های ژئو (زمین) و توریسم (جهانگردی) پدید آمده است که نیازمند بهره‌گیری توریسم از علوم زمین، بویژه جغرافیای طبیعی، زمین‌شناسی، ژئوفیزیک و سایر علوم طبیعی است. امروزه ژئوتوریسم به عنوان یکی از شاخه‌های جدید صنعت گردشگری به عنوان ابزاری مناسب برای توسعه پایدار شناخته شده است. (محبتی و همکاران، ۱۳۹۷:۹۴)

در سال ۱۹۹۲ در کنفرانس محیطزی‌ست و توسعه سازمان ملل متحد در ریودژانیرو در دستور ۲۱، از ژئوتوریسم به عنوان وسیله‌ای عملی و کاربردی جهت رسیدن به توسعه پایدار نام برده شد و امروزه نیز ژئوتوریسم به عنوان ابزاری مناسب برای توسعه پایدار شناخته شده است. بدون شک اهمیت ژئوتوریسم در این است که در آن تأکید روی نوعی دیدگاه مدیریتی کل‌نگر در زمینه‌هایی نظیر تاریخ پدیده‌های زمین‌شناسی، اکوسیستم‌ها، کاربری اراضی، گردشگری طبیعی وآموزش زیست‌محیطی و پایداری اس ت. ژئوتوریسم به عنوان یک گزینه جدید نه تنها برروی همه ویژگی‌های انسانی و طبیعی تأکید دارد بلکه به عملکرد هر یک از مکانها نیز توجه دارد. این شکل گردشگری می‌تواند به وسیله برنامه‌ریزی مبتنی بر شناخت فرصت‌ها و محدودیت‌های ژئوتوریسم، نقش مهمی در توسعه ملی و تنوع بخشیدن به اقتصاد ایفا کند (Beigi &. Pakzad, 2010: 169) منطقه ژئوتوریسم می‌تواند نوعی تجربه مطلوب برای گردشگر فراهم آورد و در عین حال کیفیت منحصر به فرد مقاصد گردشگری را به صورت یک پارچه حفظ کند، از این رو می‌توان آن را برای هر دو گروه گردشگران و مردم بومی مفید و سودمند دانست. (Boley, 2011: 568)

ژئوتوریسم یکی از انواع جدیدتوریسم و از زیرشاخه‌های تخصصی اکوتوریسم است، که به معرفی اشکال زمین و لندفرم‌ها به گردشگران با حفظ هویت مکانی آنها می‌پردازد (زندی، ۱۳۸۸ :۱۶) هنگام تعریف ژئوتوریسم، دو مفهوم آشکار می‌شود: برخی از صاحب‌نظران و اساتید، ژئوتوریسم را مترادف با واژه «توریسم جغرافیایی» می‌دانند که یک منطقه به صورت کلی و با همه عناصر آن بررسی می‌کند. در این تعریف، زمین‌شناسی و ژئومورفولوژی به عنوان حمایت‌کننده سیستم‌های اکولوژیکی و توسعه اقتصادی در نظر گرفته می‌شود. دیدگاه و تعریف دوم، ژئوتوریسم را مترادف با شکلی از گردشگری میداند که هدفش جستجوی میراث زمین یک منطقه می‌باشد. نویسندگان اخیر این تعریف، ژئوتوریسم را به عنوان یک سیستمی میدانند که سه زیر سیستم اشکال (چشم‌اندازها، لندفرم‌ها، رسوبات، صخره‌ها و سنگ‌ها، سنگواره‌ها و ...)، فرایندها (فعالیت‌های تکتونیکی، فعالیت‌های آتشفشانی، هوازدگی، فرسایش، رسوبگذاری) و گردشگری (جاذبه‌ها، تسهیلات، تورها، فعالیت‌ها، تفسیرها، برنامه‌ریزی و مدیریت) را شامل می‌شود. از این نظر، ژئوتوریسم به عنوان نوعی از اکوتوریسم مورد توجه قرارمی‌گیرد که بر

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

ژئوسایت‌ها تاکید دارد. از نقطه نظر اقتصادی، میراث زمین به عنوان پایه‌ای برای توسعه گردشگری مورد توجه قرار می‌گیرد. عرضه‌هایی که در ژئوتوریسم برای گردشگران صورت می‌گیرد درد و قسمت عرضه اولیه و ثانویه یا مشتق شده از عرضه اولیه را شامل شود. عرضه اولیه شامل هر مکان یا چیزی هست که باعث جذب گردشگری می‌شود مثل سایت‌ها و میراث‌زمین. عرضه ثانویه شامل خدمات، تسهیلات، زیرساخت‌ها و کالاها که برای گردشگران مورد نیاز هست. عرضه ثانویه یا ناشی شده از عرضه اولیه شامل سه بخش اصلی زیرساخت‌ها (تدارکات و اقامتگاه، حمل‌ونقل)، کالاها و بسته‌های علمی (اسناد نوشته شده، اسناد دیجیتال، فیلم‌ها، بازی‌ها) و خدمات علمی (موزه‌ها، نمایشگاه‌ها و مراکز بازدید، تورهای راهنما، پنل‌های تفسیری، وب‌سایت‌ها) می‌باشد. (اروجی، ۱۳۹۱: ۲۲)

طبیعت‌گردی

طبیعت گردی فعالیتی است که منجر به سپری شدن اوقات فراغت انسان در طبیعت می‌شود و مبتنی بر برداشت‌های فرهنگی، معنوی دیدار و مطالعه از جاذبه‌های طبیعی و بهره‌گیری از پدیده‌های متنوع می باشد (نویل، ۱۹۷۵: ۱۳۰-۱۳۸) طبیعت‌گردی را مسافرتی بدون تخریب، پراکندگی وآلودگی مناطق طبیعی، فعالیت خاص مطالعاتی و کاوشگرانه و احساس لذت از مناظر طبیعی هم چون گیاهان وحشی، حیوانات و ارزش‌های فرهنگی یک منطقه تعریف نموده‌اند.

ایران دارای تمدن و فرهنگی غنی و نیز محیط طبیعی کم نظیر است. ویژگی‌های طبیعی و فرهنگی متنوع در ایران باعث شده که این کشور به لحاظ مکان‌های دیدنی و جاذبه‌های توریستی در ردیف یکی از ده کشور برتر دنیا قرار گیرد. جاذبه‌های باستانی، فرهنگی و طبیعی ایران مبنای بسیار مطلوبی برای توسعه ژئوتوریسم تشکیل داده است. توانمندی‌های کشور ایران در زمینه ژئوتوریسم سبب شده که مناطقی از ایران با توجه به ویژگی‌های طبیعی، زمین‌شناسی و ژئومورفولوژیکی مانند کویر لوت، کوهستان‌های سهند و سبلان و انواع غارها از نامزدهای پیشنهادی برای ثبت در فهرست جهانی یونسکو در حوزه ژئوتوریسم معرفی شوند (کرمی، ۱۳۸۶ :۱۱۷)

مناطق جغرافیایی شهرستان ملکان دراستان آذربایجان شرقی نیز با بهره مندی از اکوسیستم‌های متنوع جغرافیایی و آب‌وهوایی کوهستانی، دشت‌ها و جلگه‌های حاصلخیز مامن سایت‌های گردشگری متنوعی همچون سایت گردشگری علی بلاغی، تپه باستانی بایقوت، چشمه آب معدنی آرپا دره سی وطبیعت دل انگیز باباقاضی و دره سرسبز قوزلو و همچنین محوطه زیبای سد قوشقره، پل دختر، پل لیلان، تپه‌های باستانی لیلان، تپه‌های باستانی بایقوت، محوطه آب درمانی شور سو، محوطه سد قوشقیه وگردشگاه‌های مختلفی چون باباگر، شیروانشاهلو و . . . می‌باشد. با توجه به پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های گردشگری فوق و با

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

عطف به رشد وتوسعه توریسم و اکوتوریسم در دهه‌های اخیر در جهان، بسیاری از صاحبنظران آن را صنعت مسلط سال‌های آتی معرفی می‌کنند. از این منظر جا دارد که با وجود چنین توان‌های بالقوه‌ای در شهرستان ملکان، تلاش بیشتری جهت شناخت و معرفی این صنعت روبه رشد جهت سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری بهینه انجام شود.

اهمیت و جایگاه صنعت گردشگری

گردشگری صنعتی درآمدزا و با صرفه اقتصادی بسیار مناسب است که با ایجاد تبادلات فرهنگی و اجتماعی میان ملل مختلف به خاطر فقدان آلودگی‌های زیست‌محیطی امروزه بسیار مورد توجه می‌باشد. (بیاتی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۷) جاذبه‌های طبیعی هر کشوری و منطقه‌ای به همان میزان که درجذب گردشگر نقش بسزایی دارند در ایجاد فرصت‌های اشتغال، بالا بردن بهره‌وری و توسعه خدمات و گسترش صنایع مرتبط نیز نقش مهمی ایفا می‌کنند. از این منظرجاذبه‌های ژئومورفولوژیکی، آب‌وهوایی، آب‌های شفابخش معدنی، پوشش گیاهی و گونه‌های حیوانی همراه با دالان‌های زیرزمینی با جریان آب و یا بدون آب در مطالعات و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی توریسم از جمله مهمترین عوامل به حساب می‌آیند (۳۱۵: Fennel ,۱۹۹۹)

در این راستا وجود سایت‌های متنوع گردشگری در شهرستان ملکان و برخورداری از این پتانسیل‌های بکر طبیعی، لزوم توجه جدی به این پتانسیل‌های ژئوتوریسمی را در رونق گردشگری شهرستان و منطقه و بهره‌مندی از فرصت‌ها و مزیت‌های متنوع آن امری اجتناب‌ناپذیر می‌نماید کما اینکه در خصوص غار بنائم نیز که از اکتشاف آن تقریبا سه دهه می‌گذرد نیز باید با تلاش مسئولان امر در راستای مانع‌زدایی بر سر راه بهره‌برداری از این سایت گردشگری اقدامات اساسی صورت پذیرد که بنابر اهمیت آن در این نوشتار به معرفی این ساست بویژه غارآبی بنائم و فرصت‌های متاثراز بهره‌برداری آن در حوزه‌های افزایش اشتغال مستقیم و غیرمستقیم پرداخته می‌شود.

سایت‌های گردشگری ملکان

شهرستان ملکان نزدیک به ۱۲۰ مورد منطقه و محوطه تاریخی در فهرست آثار ملی کشور را به خود اختصاص داده است و جزو شهرهای مهم و ارزشمند استان آذربایجان شرقی در حوزه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به شمار می‌رود. (راثی، ۱۳۹۵: ۳۳۴)

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

زیارتگاه علی بلاغی

یکی از جاذبه‌های تاریخی روستای آقمنار زیارتگاه علی بلاغی در حاشیه این روستا می‌باشد که دارای فضای باز و طبیعت بکر با آب و هوایی مطبوع می‌باشد. موقعیت زیارتگاه، محوطه تاریخی و چشم‌انداز منحصر به فرد منطقه گویای شواهد ارزشمند تاریخی و طبیعی آن است این محل درپایین تپه علی بلاغی ثبت شده در فهرست آثار ملی کشور واقع است و از منتهی الیه تپه چشمه‌ای پر آب جاری می‌باشد که کشاورزان و باغداران از آب آن برای کشاورزی استفاد می‌کنند. و از منظره‌ای دلچسب برخوردار می‌باشد که هر ساله گردشگران و مسافران زیادی را در جهت استفاده از آن به خود جذب می‌کند.

این سایت در سال‌های اخیر به همت اهالی روستای آقمنار و همکاری شهرداری ملکان به امکانات پایه‌ای همچون سرویس‌های بهداشتی، آلاچیق‌ها، مکان‌های تعبیه شده برای گذران اوقات فراغت و همچنین طراحی ابشاری در کنار حوض آبی و ... مجهز شده است که با اقبال و رضایت چشمگیری نسبت به گذشته از سوی گردشگران علاقمند به این سایت مواجه شده است.

تپه‌های باستانی روستای بایقوت

پیشینه تاریخی بایقوت به عنوان یکی از شهرهای باستانی منطقه به دوره‌های قبل از اسلام می‌رسد. بنابر اسناد محتلف در اعصار گذشته دو قوم ارمنی و آذری در این شهر زندگی می‌کردند و به گفته مردم این منطقه که بر اثر زلزله عده‌ای از مردم این شهر کشته شده و بقیه با رواج اسلام در این منطقه مسلمان شدند و بعدها این روستا بر اثر بلاهای غیرطبیعی همچون جنگ‌ها به کلی تخریب شده و بناهای جدیدی در این شهر احداث گشت که این امر باعث شد تا تاریخ این منطقه تا حدود زیادی نهفته باقی بماند به گونه ای که در حال حاضر فقط ۵ تپه باستانی که با نام‌های:

۱- چال تپه

۲- قره تپه

۳-آغ تپه

۴- عیمنی تپسی (تپه ارامنه)

۵- اغ اولیا (که در حال حاضر به عنوان گورستان از آن استفاده می‌شود) باقی‌مانده‌است.

همچنین این روستا دارای یک محوطه باستانی ثبت شده با قدمت تاریخی بنام محوطه «شور تپه» می‌باشد که قدمت تاریخی آن مربوط به عصر مس برمی‌گردد. این اثر در تاریخ ۲۷ بهمن ۱۳۸۷ با شماره ثبت ۲۴۷۷۶ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.[۱]

۱. دانشنامه تاریخ معماری ایران‌شهر». سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ایران. ۲۰۱۱/۵/۱۹.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

شهرباستانی لیلان و تپه‌های باستانی آن

بنابر تحقیقات ارزنده‌ای که باستان‌شناسان آلمانی در خصوص لیلان انجام داده‌اند؛ قدمت این شهر بیش از پیش آشکارتر می‌شود. به طور که به نظر مینورسکی و مارکوارت جایگاه شیز را با ویرانه‌های لیلان منطبق می‌دانند.

امروزه ۱۶ تپه لیلان در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است که قدمت بیشتر آنها به دوره اشکانی – ساسانی می‌رسد. (سایت سازمان میراث فرهنگی و گردشگری آذربایجان شرقی[1])

این تپه‌های تاریخی شامل زیر می‌باشد.

شماره	به موقعیت جغرافیایی	
۲۲۵۶۶	بخش لیلان، غرب شهر لیلان	تپه جمشید
۲۲۵۶۷	بخش لیلان – هشت صد متری جنوب شهر لیلان	تپه زمان
۲۲۵۶۸	بخش لیلان – ۲ کیلومتری جنوب قلعه بختک	قره تپه حاج بهرام
۲۲۵۶۹	بخش لیلان – ۱ کیلومتری ضلع جنوب غربی شهر لیلان	تپه لیلان دوست ۲
۲۲۵۷۰	بخش لیلان – ۵۰۰ متری ضلع جنوبی شهر لیلان	تپه چوپان زاده ۲
۲۲۵۷۱	بخش لیلان – شرق قلعه بختک	تپه قبرستان پاشایی
۲۲۵۷۲	بخش لیلان – دهستان لیلان جنوبی	قره تپه کوراماز
۲۲۵۷۳	بخش لیلان – چسبیده به ضلع جنوبی شهر لیلان	احمه تپه
۲۲۵۷۴	بخش لیلان – یک کیلومتری ضلع جنوب غربی شهر لیلان	قوشاتپه«
۲۲۵۷۵	بخش لیلان – ۵۰۰متری جنوب غربی شهر لیلان	تپه حاج فتح الله
۲۲۵۸۰	بخش لیلان – ۲۵۰متری جنوب غربی شهر لیلان	قره تپه اخگری
۲۲۵۸۱	بخش لیلان – یک کیلو متری ضلع جنوب غربی شهر لیلان	تپه اسماعیل وفا و محرم عظیمی
۲۲۵۹۴	بخش لیلان – ۵۰۰ متری جنوب غربی شهر لیلان	قره تپه پیرزاد
۲۲۵۹۵	بخش لیلان – جنوب قلعه بختک	قره تپه پیرزاد ۲
۲۲۵۹۶	بخش لیلان – شرق قلعه بختک	تپه خان باز ماه زری
۲۲۵۹۷	بخش لیلان – یک کیلومتری جنوب غربی شهر لیلان	تپه لیلان دوست ۱

1. http://www.eachto.ir/farsi/content/view/149/386

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

قلعه بختک: قلعه بختک واقع در بخش لیلان از توابع شهرستان ملکان قرار دارد، این قلعه با وسعتی در حدود ۱۱۰ هکتار در ورودی شهر لیلان می‌باشد. این قلعه در سال ۱۳۷۹ با شماره ۲۷۸۰ در فهرست اثار ملی ایران به ثبت رسیده است. قلعه در سال‌های قبل توسط بسیاری از باستان شناسان ایرانی و خارجی مورد بررسی و بازدید قرار گرفته است و در مورد قدمت و پیشینه تاریخی آن، مطالبی را ارائه نموده‌اند. در واقع، قلعه بختک یکی از محوطه‌های نادر و استثنایی در منطقه شمال غرب کشور بوده و توجه بسیاری از باستان شناسان و محققان را به خود جلب کرده است.

یکی از مهمترین کارهایی که طی سال‌های جاری در محدوده قلعه بختک انجام شد، شناسایی و بررسی باستان‌شناسی تپه‌های اقماری و محدوده قلعه بختک بوده، با توجه به نوشته‌هایی که در گزارشات باستان‌شناسی در مورد قلعه بختک آمده است، تعداد تپه‌هایی را که در ارتباط با قلعه و در حوزه فرهنگی آن آمده را ۴۶ تپه ذکر کرده‌اند که در حوزه فرهنگی قلعه را شناسایی و پرونده‌های ثبتی آنها تهیه ودر فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده‌اند. مهمترین این تپه‌ها عبارتند از تپه الله قلی – تپه چمن که تپه‌های پیش از تاریخ می‌باشند و از اهمیت بسزائی برخوردار می‌باشند و قدمت آنها به هزاره دوم پیش از میلاد می‌رسد. اعتبار این محوطه به دوران اشکانی نیز می‌رسد و در دوره ساسانیان نیز از اعتبار و اهمیت بسزائی برخوردار می‌شود و از قرون اسلامی تا دوران ایلخانی نیز اعتبار و اهمیت تاریخی خود را حفظ نموده است. علاوه بر تپه‌های یاد شده در ارتفاعات شرقی لیلان مکان‌های استقراری نظامی نیز بچشم می‌خورد. نتایج اولیه مطالعه پیرامون قلعه بختک حاکی از قدمت پیش از تاریخ تا دوره اسلامی بوده و عمدتا آثار دوره ساسانی و اشکانی در آن به چشم می‌خورد.

پل لیلان چای

پل لیلان چای در دوره صفوی یا ایلخانی بنا نهاده شده است. در این دوره به خصوص پس از جنگ چالدران چون شهر تبریز پایتخت مملکت به مرزهای عثمانی نزدیک بود، قزوین مورد توجه قرار گرفت و به علت موقعیت مهمی که بر سر راه‌های ارتباطی داشت رفته رفته به صورت پایتخت دوم صفویه درآمد (رسولی، ۱۳۸۳، ۳۸)

این پل در یک کیلومتری جنوب شهر لیلان، از توابع شهرستان ملکان، واقع در آذربایجان‌شرقی بر روی رودخانه فصلی لیلانچای و در مسیر کاروانرو قدیم واقع گردیده است. این رودخانه در ابتدای ورود به جلگه لیلان آخرین کوه و ارتفاعاتی که رد میکند کوه باباگرگر است یعنی رودخانه از کنار آن عبور کرده و وارد جلگه لیلان میشود و در انتها به رودخانه جغاتو (زرینه رود میاندوآب)ریخته و از آنجا وارد دریاچه ارومیه می‌شود. (اسکندرزاده و زال نژاد، ۱۳۹۴: ۵)

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

باباگرگر لیلان:

منطقه باباگرگر لیلان از شهرستان ملکان واقع در بخش لیلان محلی است برای تفرجگاه و کوهنوردی ساکنان منطقه لیلان که در ۸ کیلومتری از شهر لیلان قرار دارد در نوک قلعه این کوه زیارتگاهی وجود دارد که اثر مردم منطقه در محل غذاهای نذری پخش می‌کنند و در مراسمات مختلف در محل غذاداری می‌کنند.

پل دختر یا «قیزلار کورپوسی»

این پل روی رودخانه «مردق» در دهستان گاودول مرکزی و بین روستاهای قلعه‌جوق وقلی کندی از توابع شهرستان ملکان قرار دارد به دلیل نوع طاق‌ها وترکیب نمای سنگی وآجری دارای ویژگی‌های خاصی است. به پیشنهاد سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی وگردشگری آذربایجان شرقی و در اجرای ماده یک از قانون تشکیلات سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی وگردشگری کشور پل قیزلار روستای قلی کندی ملکان به شماره ۲۲۷۱۸ در فهرست آثار ملی ثبت شد.

قدمت پل: قدمت این پل به دو دوره صفویه و قاجاریه برمی‌گردد. این پل قیزلار دارای پنج چشمه (سه چشمه اصلی و دو چشمه فرعی) است، چشمه‌های اصلی برای گذر آب رودخانه بوده و چشمه‌های فرعی برای آبیاری اراضی کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گرفته است که به علت تجمع خاک ناشی از رسوب آب رودخانه بسته شد. پایه‌های پل سنگی بوده و خود پل با مصالح سنگی و آجری ساخته شده است. این پل با ابعاد تقریبی ۴۹ متر طول و ۵/۵ متر عرض و ارتفاع شش متر و مساحت ۲۵۷ متر مربع، راه ارتباطی ماشینی دو روستای قلی کندی و شیخ بابا شهر ملکان می‌باشد (همان، ۳۳۹).

غار بنائم

در کشورما طیف گسترده‌ای از غارهابا ساختارهای متفاوتی وجود دارندکه درمنطقه شمال غرب کشور بویژه در آذربایجان‌شرقی یکی از بزرگترین آنها، غارآبی بنائم واقع در شهرستان ملکان می‌باشد که گنجینه‌ای کم‌نظیری برای توسعه ژئوتوریسم این منطقه فراهم کرده است که در صورت توجه و برنامه‌ریزی مدون، توانمندی مناسبی برای توسعه منطقه‌ای فراهم خواهد کرد. در پژوهش‌های قبلی که به طور عام در خصوص ژئوتوریسم غارها و به طور خاص درباره گردشگری غار یا غارنوردی صورت گرفته‌اند، می توان به موارد زیر اشاره کرد:

ـ محبتی و همکاران (۱۳۹۷) راهبردهای توسعه ژئوتوریسم، مورد: غار نمکی قشم معتقد هستند که غار نمکی قشم به وایطه دارا بودن پدیده‌های زمین‌شناسی و زیست شناسی متوع و بی‌همتا، توان بالایی برای تبدیل شدن به قطب بزرگ اکوتوریسم و ژئوتوریسم در حوزه خلیج فارس دارد.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

ـ آزادی و لطفی (۱۳۹۴) در مقاله «بررسی پتانسیل‌های گردشگری با تأکید بر ژئوتوریسم در غار علی‌صدر همدان» براین باورند که رشد قابل توجه و چشمگیر گردشگری در پنجاه سال اخیر نشان‌دهنده اهمیت فراوان اقتصادی و اجتماعی این پدیده بوده است. در این میان ژئوتوریسم یکی از روش‌های نودرارائه جاذبه‌های گردشگری است که کاملاً از اصول توریسم تبعیت می‌کند و به معرفی پدیده‌های زمین شناسی به گردشگران با حفظ هویت مکانی آنها می‌پردازد و در چند سال اخیر مورد توجه قرار گرفته است. غار علی صدر به عنوان یکی از منابع ژئوتوریسمی در غرب کشور با وجود توانمندی بسیار زیاد در زمینه توسعه ژئوتوریسم هنوز نتوانسته است به جایگاه واقعی خود د راین زمینه دست پیدا کند.

ـ خداوردی‌زاده و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با استفاده از روش ارزش‌گذاری مشروط، به برآورد ارزش اکوتوریسمی غار سهولان پرداختند و نشان دادند که حدود ۸۸/۴ درصد بازدیدکنندگان حاضر به پرداخت هزینه برای استفاده از غار سهولان هستند

ـ بیاتی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی تحت عنوان «ژئوتوریسم رویکردی نو در بهره‌گیری از جاذبه‌های ژئومورفولوژی مطالعه موردی: غار کرفتو استان کردستان» پتانسیل‌های گردشگری این منطقه را با استفاده از دو فاکتور راه‌های دسترسی و پتانسیل گردشگری مورد بررسی قرار دادند و نتایج پژوهشی آنان نشان داد که غار کرفتو نسبت به موقعیت‌های دیگر جایگاه نسبتا پایدارتری دارد. با توجه به وضعیت زئوتوریسمی غارهای فوق در این بخش به بررسی ویژگی‌های ژئوتوریسمی غار آبی بنائم در شهرستان ملکان می‌پردازیم.

غارآبی بنائم، گنیجه گردشگری و باستان‌شناسی با قدمتی ۲ هزار ساله تقریبا در۱۲ کیلومتری شرق شهرستان ملکان ودر مجاروت جاده اصلی و محدوه شرقی روستای بنائم[1]قراردارد که درصورت انجام اکتشافات اولیه و ایمن‌سازی می‌تواند پاسخگوی بخش عظیمی از نیاز علاقمندان طبیعت‌گردی و گردشگری بخش‌های جنوبی استان آذربایجان شرقی و دیگر شهرهای استان‌های همجوار باشد. «این غار که بیش از یک کیلومتر طول و ۳ متر ارتفاع دارد؛ دارای تالارها، اتاق‌ها و حوض بزرگ است و بیش از ۵۰ هکتار از اراضی روستای بنائم- از روستاهای تابعه شهرستان ملکان- توسط آب این حوض آبیاری می‌شود و هرگزآب آن حتی در مواقع خشکسالی نیزقطع نشده است. (اسکندرزاده[2]، ۱۳۹۳)

۱. بنایم یکی از روستاهای استان آذربایجان شرقی است که در دهستان گاودول شرقی بخش مرکزی شهرستان ملکان واقع شده‌است. این روستا یکی از بهترین مکان برا گردشگری است، در واقع مکان های گردشی بسیاری ندارد. این روستا یک مکانی پر اب و سر سبز است و یک چشمه طبیعی دارد که از ان اب فراوانی به بیرون می آید

۲. فرماندار وقت ملکان،

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

از دیگر مزایای این غار را می‌توان، طولانی بودن مسیر این غار و همچنین وجود راه مناسب و آسفالته، برق درمجاورت ورودی غار دانست که درکنار دیگر ویژگی‌های آن می‌تواند علاوه بر بعد گردشگری، منبعی خوبی برای کارهای تحقیقاتی و باستان شناسی باشد.

از مزایای دیگرغاربنائم، قرارگیری در مجاورت و نزدیکی برخی دیگر از مراکز گردشگری شرق شهرستان ملکان همچون مرکز گردشگری علی بلاغی، چشمه آب معدنی آرپا دره سی وطبیعت دل انگیز باباقاضی و دره سرسبز قوزلو و همچنین محوطه زیبای سد قوشقره می‌باشد که نزدیکی این مراکز به یکدیگر در کنار صنایع دستی و تولیدات دامپروی مردمان میهمان‌نواز این منطقه می‌تواند خاطره دل‌انگیزی برای اوقات فراغت و طبیعت‌گردی گردشگران عزیز به همراه داشته باشد.

مسیر اصلی دسترسی به این غار زیبا و دیگر مناطق گردشگری شرق شهرستان ملکان، کمربندی ملکان– میاندواب از طریق زیرگذر ملکان-آروق می باش که استفاده از بستنی سنتی و فراوردهای حاصله از تاکستانهای وسیع آن همچون دوشاب انگور در روستای آروق نیز به دلائل فراوری خاص آن، آوازه‌ای منطقه‌ای دارد.

ـ مزیت‌های دسترسی به مناطق گردشگری شهرستان ملکان

ـ فاصله کمتر از یک‌ساعته این مناطق با فرودگاه مراغه و دو ساعته آن با فرودگاه تبریز

ـ فاصله کمتر ازنیم ساعته آن باایستگاه راه آهن ملکان واقع در حومه شرقی دهستان آروق

ـ وجود هتل های متنوع در منطقه بویژه در شهرهای ملکان، بناب و مراغه با قابلیت رزرو

پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های توسعه گردشگری در شهرستان ملکان با تکیه بر توریسم درمانی

در حالت عادی شاید صحبت از طرفیت‌های توسعه مطلوب گردشگری در شهرستان ملکان کمی دور از دسترس باشد اما اگر با نگاهی توریستی و صنعتی به چرخه توریسم از یکسو و جاذبه‌ها و امکانات موجود در پهنه جغرافیای شهرستان ملکان در دل روستاها، دره‌ها و کوه‌ها، تپه‌های تاریخی و اماکن متبرکه آن بیاندازیم شایددیدگاه همان دراین زمینه تاحدودی عوض شود. دراین رابطه همانطور که پیشتر بدان اشاره شد شهرستان ملکان دارای بیش از ۱۲۰ مکان وآثار ثبت شده درفهرست آثار ملی می‌باشد که این خود موجد و عامل مهم یک سایت توریستی برای گردشگری سلامت[1]درسطح شهرستان می‌باشد تا نیازهای گردشگری و توریستی علاقمندان را بصورت یکپارچه تحت پوشش خود قرار دهد.

۱. تهیه طرح جامع گردشگری سلامت از جمله اقدامات انجام شده در مجموعه ستاد گردشگری سلامت سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری است. این طرح با هدف سیاستگذاری های کلان در زمینه توریسم درمانی، استفاده از پتانسیل های بالقوه نظام بهداشت و درمان، ایجاد امکانات قوی بازاریابی بین المللی به منظور توسعه و تجهیز توریسم درمانی و...تهیه و تدوین شده است. حضور در نمایشگاه های خارج از کشور به خصوص در کشورهای حوزه خلیج فارس از دیگر اقدامات سازمان بوده است. ستاد گردشگری سلامت طرح جامع "ایمنی پزشکی توریسم" که براساس قطعنامه نهمین اجلاس سازمان جهانی توریسم تدوین شده است را نیز در دستور کار خود دارد. از دیگر برنامه های این ستاد، ایجاد زمینه

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

شاید مهمترین موضوعی که دراین رابطه مطرح باشد این است که کدام جاذبه‌های توریستی ما، پتانسیل جذب گردشگر را دارند و برای افزایش و موفقیت این طرح‌ها چه اقداماتی لازم است. در این رابطه در جواب سئوال اول باید گفت به غیراز قلعه بختک و پل‌های تاریخی قیزلار کورپوسی وپل آجری لیلان که جاذب گردشگری بصورت طبیعی هستند. دو سایت آب درمانی« آرپا درسی» و« شورسو»، بیشترین استعداد را برای جذب گردشگر و توریسم منطقه‌ای بویژه در حوزه توریسم سلامت دارا می‌باشند. با نگاهی به فرایند صنعت توریسم در ابعاد جهانی و منطقه‌ای به وضوح شاهد آن هستیم که صنعت توریسم این روزها با رشد قابل ملاحظه‌ای مواجه است. به گونه‌ای که رتبه دوم صنایع پردرآمد را به خود اختصاص داده است و جالب‌تر اینکه در میان بخش های مختلف این صنعت، "توریسم سلامت" دارای اهمیت و جایگاه خاصی است.

طبق اعلام بانک جهانی، سومین عرصه سرمایه‌گذاری در دنیا مربوط به گردشگری سلامت می‌باشد و گزارش‌ها حاکی است که گردش مالی ناشی از فعالیت‌های مربوط به صنایع توریسم درمانی در سال ۲۰۰۴ مبلغی بالغ بر ۴۰ بیلیون دلار در کل دنیا بوده است که این میزان در سال ۲۰۱۲ به ۷۵ بیلیون دلار رسیده است این در حالی است که بین ۴تا۷ درصدگردشگران خارجی را گردشگران سلامت تشکیل می‌دهند. (کشوری، ۱۳۹۳)

از طرفی با وجود اینکه ایران دارای پزشکانی توانا، آب و هوایی چهار فصل و مناطق طبیعی با خاصیت درمانی بسیاری است و هزینه‌های پزشکی در آن، نسبت به سایرکشورهای منطقه ارزانتر است، اما نسبت به جذب گردشگر سلامت تلاش جدی انجام نگرفته است این در شرایطی است که ایران از نظر جاذبه‌های گردشگری، طبیعی، آب‌وهوایی و باستانی به ترتیب مقام‌های دهم، پنجم و چهارم جهان رادار است ولی از بازار توریسم درمانی سهم شاخصی نبرده است. امروزه در کشورهای مختلف دنیا ازوجود چشمه‌های آب گرم، غارهای نمکی، دریاچه‌های لجن و ... برای جذب توریست‌های سلامت استفاده می‌کنند اما در کشور ما هنوز برنامه‌ریزی دقیقی که بتوان با امکانات طبیعی درجذب توریست داخلی و خارجی استفاده کرد، انجام نگرفته است به همین دلیل این ظرفیت نیز مانند ظرفیت‌های دیگرگردشگری بلااستفاده مانده است. این وضعیت بنوعی به شهرستان ملکان نیزسرایت کرده و باعث شده از مزایای و منافع اقتصادی- اجتماعی این پتانسیل بطورکلی غافل باشیم نمونه عینی این مساله وجود دو چشمه مورد اشاره «آرپادرسی» و«شورسو» می‌باشد که برای عملیاتی‌کردن و به نتیجه رساندن آن باید اقداماتی اساسی انجام گیرد.

های لازم برای بیمه گردشگران ورودی و خروجی از طریق انعقاد تفاهمنامه با شرکت های بیمه سینا و کارآفرین است که به امضای طرفین رسیده و برای اجرا آماده است. انجام مطالعات درباره مراکز آب درمانی و تلاش برای جذب سرمایه گذاری برای ساخت این مراکز، از دیگر برنامه های سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری است، مشخصات آب های درمانی نیز در حال جمع آوری است که قرار است در قالب کتابی تدوین شود.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

در مورد نحوه و چگونگی برنامه‌ریزی هدفمند در این رابطه می‌توان به برخی اقدامات زیر از سوی ادارات مرتبط اشاره کرد.

۱- قرارگرفتن دو سایت فوق در ردیف بودجه عمرانی

۲- آزاد سازی اراضی خصوصی اطراف این دو چشمه

۳- جذب و حمایت سرمایه‌گذاری برای احداث سایت درمانی سرپوشیده

۴- درصورت نبود سرمایه‌گذار اولیه، ارگان‌های دولتی می‌توانند با احداث این اماکن و راه‌اندازی آنها، مدیریت آنها را به بخش خصوصی بدهند.

۵- شناسایی خواص درمانی چشمه‌های معدنی با ویژگی تفرجی و گردشگری سلامت با ترغیب گردشگران به استفاده از جاذبه‌های طبیعی اطراف چشمه‌ها و استفاده از آنها به عنوان یک جاذبه ارزشمند درمانی

۶- تبلیغ این مراکز در پایگاه‌های گردشگری برای جذب گردشگران غیر بومی

۷- هماهنگی مسئولان گردشگری با هتل‌ها و مراکز اقامتی شهرستان برای جذب گردشگر

۸- برنامه‌ریزی مسئولین گردشگری شهرستان برای برگزاری کمپ‌ها و اردوهای مسافرتی یک روزه تا دو روزه برای گردشگران با قابلیت ثبت نام اینترنتی وفراهم بودن امکان رزرو محل اقامت در مراکزاقامتی همچون هتل ها و دیگر مراکز اقامتی شهرستان

در کنار اختصاص موارد فوق برای حصول موفقیت توسعه گردشگری در شهرستان ملکان که همدلی و همراهی کلیه ارگان‌های اداری و دولتی و بخش‌های خصوصی را می‌طلبد می‌توان به بخشی دیگر از توانایی و پتانسیل فراموش شده طبیعی در شهرستان ملکان در خصوص توریسم درمانی اشاره کرد و آن استفاده از گل و لجن‌های موجود در دریاچه ارومیه بویژه بخش جنوب شرقی آن در مجاورت شهرستان ملکان می‌باشد. با توجه به اینکه گل و لجن درمانی از جمله مباحثی است که در صنعت توریسم سلامت قدمتی دیرینه دارد و در دنیا از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است چرا که مواد معدنی و آلی وجود دارند که سبب منحصر به فردی آن شده است و در بهبود بیماری‌های پوستی، بیماری‌های روان تنی و دردهای مفصلی موثر است. لذا از این طرفیت نیز می‌توان در کنار یکی دیگر از ظرفیت‌های چشمه‌های آب درمانی شهرستان بویژه چشمه «شور سو» استفاده کرد چرا که به گفته کارشناسان این چشمه فعال، درحوزه درمان دردهای عضلانی و پوستی تاکنون امتحان خود را به خوبی پس داده است و در صورت نگاه جدی مسئولان به توسعه این مکان تفریحی- درمانی، نه تنها می‌تواند پاسخگوی نیاز تفریحی – درمانی بسیاری ازعلاقمندان، توریست‌های خارجی و داخلی شود بلکه می‌تواند بستری برای توسعه اقتصادی چه از منظر اشتغال بخش‌های خدماتی و رفاهی چه از نظر بالا بردن ظرفیت‌های شهرستان در حوزه گردشگری و سلامت در منطقه و استان گردد.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

نتیجه‌گیری:

بدیهی است که امروزه رونق صنعت ژئوتوریسم در شهرستان ملکان با بیش از ۲۰ اثر ثبت شده می‌تواند به عنوان منبعی درآمدزا و دارای تاثیرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به حساب آید و شاخه‌های آن بر مبنای رشد این صنعت می‌تواند با توجه به شرایط و ویژگی‌های منطقه‌ای مورد توجه قرار گیرد. بدون شک مناطق جغرافیایی شهرستان ملکان بویژه مناطق شرقی آن دارای جذابیت‌های فراوان طبیعی می‌باشد که در صورت توجه مسئولین امر می‌تواند بستری برای توسعه گردشگری و صنعت ژئوتوریسم در منطقه گردد.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]

فهرست منابع و مآخذ

ـ آزادی، فاطمه و لطفی، حیدر، ۱۳۹۴، بررسی پتانسیل‌های گردشگری با تأکید بر ژئوتوریسم در غار علیصدر همدان، اولین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط‌زیست پاک، همدان.

ـ اروجی، حسن (۱۳۹۱)، مکانیابی ژئومورفوسایت‌های بهینه گردشگری با فرایند تحلیل شبکه‌ای(Anp (و ارزیابی آنها ازطریق مدل‌های ژئومورفوتوریستی (مورد: شهرستان طبس)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، به راهنمایی محمد سلمانی، دانشگاه تهران.

ـ اسکندرزاده، منوچهر و آمنه زال نژاد (۱۳۹۴)، «بررسی، تحلیل معماری، ساختار شهری و عملکرد پل‌ها در گذشته (نمونه موردی: پل یلان چای)»، کنفرانس بین‌المللی انسان، معماری، عمران و شهر.

ـ بیاتی، مریم و همکاران (۱۳۸۹) ژئوتوریسم، رویکردی نو در بهره‌گیری از جاذبه‌های ژئومورفولوژیکی «مطالعه موردی: غارکرفتو در استان کردستان»، فصلنامه فضای جغرافیایی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر، دوره ۱۰، شماره ۲۹، بهار.

ـ چراغی، عباس (۱۳۹۱)، کاربرد سیستم اطلاعات جغرافیایی در توزیع مکانی و زمانی خصوصیات کیفی آب زیرزمینی (مطالعه موردی: دشت ملکان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مراغه.

ـ خداوردی‌زاده، محمد، و همکاران (۱۳۹۰)، برآورد ارزش‌های اکوتوریسمی با استفاده از روش ارزشگذاری مشروط، مطالعه موردی: غار آبی سهولان، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۲۳.

ـ دانشنامه تاریخ معماری ایران‌شهر». سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ایران. ۲۰۱۱/۵/۱۹.

ـ راثی، علی (۱۳۹۵) تاریخ و جغرافیای شهرستان ملکان در بستر توسعه توسعه، تهران؛ انتشارات سها دانش، چاپ اول.

ـ سایت سازمان میراث فرهنگی و گردشگری آذربایجان شرقی.

ـ کشوری، بهاره (۱۳۹۳) توریسم درمانی، کلیدی ترینن راهکار توسعه گردشگری در ایران، اولین کنفرانس ملی جغرافیا، گردشگری، منابع طبیعی و توسعه پایدار.

ـ محبتی و همکاران (۱۳۹۷) راهبردهای توسعه ژئوتوریسم، مورد: غار نمکی قشم، فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، سال هفتم، شماره بیست و هفت، پاییز.

__ Fennel, D. A. and Eagles, P. F. J. . (1990),"Ecotourism in Coastariea:A conceptual frame work", Journal of Park and Recreation Administration 8 (1): 23-34.

[Downloaded from jnrihs.ir on 2026-11-03]